

บทที่ 7

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การอธิบายความพยายามของรัฐที่เข้าไปจัดระเบียบพื้นที่ ผ่านกระบวนการพัฒนาและการอนุรักษ์ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผู้คนในสังคมเล็กๆ เช่นชุมชนแม่เหิยะในครั้งนี้ จำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ การเคลื่อนย้ายผู้คนและวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ในพื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจว่า รัฐหรือกลุ่มพลังจากภายนอกเข้าไปมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อย่างไร และคนในชุมชนมีการปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไร โดยอธิบายผ่านปฏิบัติการของผู้ปฏิบัติการกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งในหลายกรณีจะต้องมีการวิเคราะห์ลึกลงไปถึงระดับเบื้องหลังปรากฏการณ์ภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดปฏิบัติการของผู้ปฏิบัติการเหล่านั้น สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการอันหลากหลายในการสืบค้นข้อมูลงานศึกษา ทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่น การสืบค้นข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนการพูดคุยกับผู้รู้ในหลากหลายสาขาอาชีพ เพื่อนำไปสังเคราะห์และสรุปผลการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนากรอบแนวคิดที่เกิดขึ้นมีประโยชน์ต่อการพัฒนางานศึกษาวิจัยในด้านที่เกี่ยวข้องต่อไป โดยมีข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาดังต่อไปนี้

7.1 สรุปผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ที่มีต่อพื้นที่ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีที่มาจากเรื่องเล่าในสมัยโบราณ โดยพบว่าในยุคตำนาน แสดงให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนภายนอกที่มีขนาดใหญ่กว่า เจริญกว่า ได้เข้าไปครอบงำชุมชนที่ด้อยกว่าด้วยการสร้างภาพให้ชุมชนเหล่านั้นเป็น “ดินแดนเถื่อน” ที่ไม่มีความเป็นอารยะ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญคือ “ความเชื่อ” หรือ “ความศรัทธา” ในพระพุทธศาสนาที่มีอำนาจพอที่จะไป “สยบ” ความเชื่อแบบผีของชุมชนที่ด้อยอำนาจ ไร้ความเจริญ แต่การสยบอำนาจของความเชื่อแบบผีนี้ มีความพยายามในการรวมเอาชุมชนชายขอบเข้าไปสู่ความเป็นอารยะด้วยการสร้างภาพให้ชุมชนที่ล้าหลังกลายมาเป็นผู้ปกครองรักษาความ “เหนือกว่า” ของสังคมภายนอก ซึ่งก็คือ ความพยายามในการสร้างหรือเชิดชูให้ปู่สะย่าสะ จากที่แต่เดิมเป็นเพียงยักษ์กินคนผู้อาศัยอยู่ในดินแดนอันป่าเถื่อน ล้าหลัง อาศัยอยู่แต่ในถ้ำได้ภูเขา ให้กลายมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาอยู่บนยอดเขาซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จมาถึง และลูกหลานของปู่สะย่าสะก็ได้กลายมาเป็นผู้อุ้มชูพระพุทธศาสนาสืบต่อมา

ยุคต่อมาพื้นที่เริ่มเกี่ยวข้องกับอำนาจภายนอกมากขึ้น จากการที่พระนางจามเทวีผู้เป็นปฐมกษัตริยาแห่งนครหริภุญชัย ได้มาอยู่อาศัย ณ ที่แห่งนี้ครั้งยังเยาว์ เมื่อเติบโตใหญ่จึงไปศึกษาหาความรู้ ณ ดินแดนอาระยะ ก่อนกลับมาพิชิตดินแดนที่เคยเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง และมีการ “กดทับ” พื้นที่ซ้ำด้วยการสร้างพระธาตุนบพิตภูมิเพื่อประกาศความมีอาระยะ คือ การเป็นผู้คุ้มครองอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ในยุคสร้างเวียงเชียงใหม่ พื้นที่และผู้คนบริเวณนี้กลับมีกระบวนการ “โต้กลับ” การครอบงำที่มีมาแต่โบราณ ด้วยความร่วมมือกับกองทัพเชียงใหม่บุกยึดนครหริภุญชัย คนละพื้นที่ดินเชียงใหม่จึงได้รับการยกสถานะเทียบเท่าสังคมอาระยะภายนอกอีกครั้ง

การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่ จึงขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้ปฏิบัติการแต่ละฝ่ายที่มาปะทะต่อสู้เพื่อสร้างนิยามความหมายแก่พื้นที่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ฝ่ายใดมีอำนาจเหนือกว่าก็กลายเป็นผู้กำหนดนิยามความหมายไป แต่ฝ่ายที่ถูกสยบไหวจะพ่ายไปตลอดกาล กลับมีการสร้างพลังในการต่อต้านเพื่อสร้างนิยามความหมายใหม่ขึ้นต่อกรกับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเสมอ

ด้านการเคลื่อนย้ายผู้คนผ่านเขตแดนของประเทศอาณานิคม เริ่มขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2398 อิทธิพลจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมในระดับโลกที่ต้องการเนื้อไม้ เพื่อตอบสนองการบริโภคของผู้คนในประเทศเจ้าอาณานิคม กระบวนการเคลื่อนย้ายแรงงานนี้ อาจไม่เป็นไปตามรูปแบบการย้ายถิ่นที่อยู่ตามปกติของคนในยุคก่อน ที่มักจะแสวงหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากต้องย้ายไปตามพื้นที่สัมปทานไม้ของบรรษัทตะวันตก การเคลื่อนย้ายของผู้คนกลุ่มนี้ ทางรัฐสยามได้จับตาอยู่เป็นระยะๆ เนื่องด้วยอาจจะกระทบกับความมั่นคงในระดับภูมิภาคซึ่งเคยเป็นประเทศราชของรัฐสยามเมื่อครั้งอดีต ขณะที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกก็พยายามแผ่อิทธิพลเข้ามายังในพื้นที่เพื่อการควบคุมทรัพยากรในท้องถิ่น อันหมายถึง ไม้สักซึ่งมีมูลค่าสูง แต่จากการเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ส่งผลให้การดำเนินกิจการป่าไม้ของบรรษัทเหล่านี้ประสบปัญหาทางการเงิน จนต้องขอปิดตัวลง แรงงานชาวขมุจึงพอมีอิสระที่จะย้ายถิ่นโดยไม่ต้องทำตามคำสั่งของบรรษัทผู้เป็นเจ้านายอีกต่อไป และชาวขมุกลุ่มหนึ่งที่นำโดยพ่อนายเด่นซึ่งน่าจะเป็นชาวไทใหญ่ ได้เข้ามายังพื้นที่แม่เหียะในหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ความขยันขันแข็ง ทักษะและความชำนาญในการตัดไม้ทำให้พวกเขาสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้โดยไม่ลำบากนัก ขณะที่คนพื้นถิ่นซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะก็ล้วนเป็นญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดกันทางชาติพันธุ์มาแต่เก่าก่อนแล้ว การอยู่ร่วมกันจึงไม่เกิดปัญหาใดๆ

เมื่อทรัพยากรป่าไม้เริ่มลดลง อีกทั้งทางพ่อนายเด่นได้ขายช้างให้แก่ปางช้างแถบแม่ขาน การทำไม้แบบเดิมจึงต้องยุติลงราวปี พ.ศ. 2500 ผู้คนในชุมชนจึงต้องหันไปประกอบอาชีพอื่น หนึ่งในนั้น คือ การตัดไม้ฟืนส่งโรงเผาหินขอและดินก่ (กระเบื้องและอิฐมอญ) บริเวณบ้านป่าจี้ซึ่งอยู่ไม่ห่างกันนัก แต่การเดินทางไปมาหาสู่กันค่อนข้างลำบาก โดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งถนนหนทางจะกลายเป็นโคลนตม ทั้งยังต้องข้ามลำน้ำแม่เหียะซึ่งมีน้ำไหลเชี่ยวในช่วงเวลาเดียวกัน การส่งไม้จึงทำ

ได้เพียงวันละไม่เกิน 2 เที้ยว หากเป็นฤดูอื่นอาจทำได้ 3 เที้ยว โดยเที้ยวหนึ่งชาวบ้านสามารถขายไม้พืนได้ราว 15- 20 บาท แต่การตัดไม้พืนเริ่มถูกจับตาเนื่องจากการประกาศพื้นที่ป่าสงวนใน พ.ศ. 2507 และเมื่อมีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติในปี พ.ศ. 2524 แล้ว การตัดไม้พืนจึงยุติลงแทบจะสิ้นเชิง ซึ่งนอกจากจะทำให้ชาวบ้านต้องไปประกอบอาชีพในภาคส่วนอื่นๆ โดยเฉพาะการรับจ้างแล้ว ยังมีส่วนต่อการยุติกิจการเผากระเบื้องดินขอและดินกึ่งของโรงงานแถบบ้านป่าจี้ไปโดยปริยาย แต่โรงเผาบริเวณชุมชนใกล้เคียง เช่น บ้านดอนปิน หมู่ที่ 5 หลายแห่งยังมีการดำเนินการอยู่จวบจนปัจจุบัน เนื่องจากสามารถหาแหล่งดินและไม้พืนจากพื้นที่อื่นมาใช้ในการประกอบกิจการให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ ขณะเดียวกัน วิถีชีวิตชุมชนซึ่งถูกกดดันจากกระบวนการอนุรักษ์ ทำให้ชาวบ้านประสบปัญหากระทบกระทั่งกับหน่วยงานของรัฐหลายครั้ง แม้ว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านแทบไม่มีวิถีทางต่อสู้ในทางกฎหมาย แต่บางครั้งก็มี “คนใจดี” เข้ามาช่วยเหลือในการประกันตัวต่อผู้คดี จนสามารถหลุดพ้นข้อกล่าวหาได้ในที่สุด

ส่วนการประกอบอาชีพนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยมีแนวโน้มที่จะทำงานในภาคบริการ บริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐมากขึ้น แม้ว่าผู้ประกอบอาชีพรับจ้างจะยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีอายุค่อนข้างสูง ในขณะที่คนรุ่นหลังต่างได้รับการศึกษามากขึ้น จึงเป็นข้อสรุปว่า อาชีพของคนรุ่นใหม่จะเป็นงานในภาคบริการทั้งที่มีเงินเดือนประจำหรือเป็นกิจการของตนเอง ดังนั้น ทุน/ทรัพยากรที่เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตของคนในยุคหลัง จึงมิใช่ทุนทางธรรมชาติเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว กลับมีการใช้ทุน/ทรัพยากรทั้งห้าประเภท คือ ทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม และทุนทางการเงินร่วมกัน โดยแปรผันไปตามลักษณะของอาชีพที่คนกลุ่มนั้นๆ ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ ยุทธวิธีการดำรงชีวิตในระดับครัวเรือนไม่ว่าในกลุ่มอาชีพใด ล้วนเป็นไปแนวทางการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตทั้งสิ้น

การพัฒนาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา คือ ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้คนต้องอพยพโยกย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานในป่าแม่เหิยะในเพิ่มขึ้น แต่กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาบริหารประเทศในยุคของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะกรณีปัญหาที่เกิดจากโครงการเชิงใหม่ในท่าซาฟารีและโครงการอุทยานช้าง ที่มีคนหลายกลุ่มหลาองค์กรเข้าไปมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางวาทกรรม เพื่อคัดค้านตรวจสอบโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เหล่านี้ แม้จะมีความยากลำบาก เนื่องจากการบริหารงานของรัฐบาลในยุคนั้น มีการรวมศูนย์การบริหารงานเกือบเบ็ดเสร็จ แต่เครือข่ายภาคประชาสังคมก็มีความเข้มแข็งมากพอที่จะตรวจสอบโครงการเหล่านั้น โดยชุมชนแม่เหิยะในเข้าไปมีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง แม้ในช่วงแรกจะไม่สามารถต้านทานการดำเนินโครงการพัฒนาเหล่านี้ได้ แต่ภายหลังจากที่แกนนำชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีของเครือข่ายภาคประชาสังคม

เหล่านี้บ่อยครั้ง จึงสามารถเรียนรู้วิธีการในการสร้างพื้นที่ต่อรองกับรัฐได้ในภายหลัง แม้ว่าการต่อสู้ในยุคต่อมาจะเกิดความแตกแยกของคนในชุมชนเนื่องจากมุมมองในการพัฒนาที่แตกต่างกัน ทั้งยังต้องรับมือกับกลุ่มผู้นำและสื่อท้องถิ่น แต่ประสบการณ์การต่อสู้ที่สั่งสมมา ได้ทำให้ชุมชนเรียนรู้วิธีการต่อสู้และสร้างพื้นที่ต่อรองที่หลากหลายขึ้น โดยพื้นที่เหล่านี้อาจแสดงออกทางกายภาพ ฝังอยู่ในจิตใจ หรือมีการผลิตสร้างขึ้นมาใหม่ได้หลากหลายรูปแบบ

พื้นที่ที่ชาวบ้านและคนในชุมชน รวมถึงกลุ่มผู้ปฏิบัติการ ที่เข้าไปมีส่วนในการผลิตสร้างพื้นที่ขึ้นมาใหม่มีหลายรูปแบบหลากหลายความสัมพันธ์ ตั้งแต่การผลิตสร้างพื้นที่อนุรักษ์ของชาวบ้านขึ้นมาตอบโต้กับวาทกรรมการอนุรักษ์ของรัฐ การสร้างพื้นที่ต่อรองในพิธีกรรมที่ถูกยึดกุมไปโดยกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่น การสร้างพื้นที่ในการสื่อสารกับสังคมภายนอกเพื่อประกาศการมีตัวตนและวิถีชีวิตที่ยังคงพึ่งพาฐานทรัพยากรซึ่งกำลังถูกยึดแย่งไปโดยรัฐ และการปะทะกันทางพื้นที่ของผู้ปฏิบัติการกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการครอบครองพื้นที่สาธารณะ ทั้งจากกลุ่มทุน กลุ่มศาสนา และความเชื่อ รัฐและปัจเจกชน รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ได้เข้ามามีบทบาทในการผลิตสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ชุมชนแม่เหิยะใน ทั้งหมดนี้ เราสามารถพิจารณาได้จากการอ่านภูมิทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากความพยายามในการยึดกุมพื้นที่โดยพลังของแต่ละฝ่าย ในขณะที่กลุ่มพลังที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนนั้นถูกกีดกันออกมาภายนอกจนแทบไม่มีโอกาสหรือบทบาทในการเข้าไปร่วมข้อยแย้งพื้นที่ในกรณีนี้เลย อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ คนในท้องถิ่นที่ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นผู้ถูกระงับจากอำนาจภายนอกได้ลุกขึ้นมาสร้างพื้นที่ใหม่ อาจจะเป็นเพียงพื้นที่ต่อรองกับอำนาจรัฐและทุน หรือเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถสร้างความร่วมมือกับรัฐและกลุ่มต่างๆ ที่เรียกว่า “พื้นที่แห่งการร่วมมือ” (space of collaboration) ซึ่งอาจพัฒนาไปเป็นการสร้างพื้นที่ที่ไม่ยินยอม ขัดขึ้น ตอบโต้ในสิ่งที่รัฐหรือผู้มีอำนาจเหนือกว่ากำหนด ที่เรียกว่า “พื้นที่แห่งการต่อต้าน” (space of resistance)

7.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาคครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดทางภูมิศาสตร์สังคมมาใช้ในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่วิจัย ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดยุทธวิธีการดำรงชีวิต วาทกรรมการพัฒนา และธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกรอบแนวคิดพื้นที่ที่สามารถใช้อภิปรายผล โดยมีการอธิบายตามกรอบการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ว่าด้วยการสะสมทุนแบบไล่ยัด ซึ่งจะใช้อธิบายร่วมกับกรอบแนวคิดทั้งสามประการข้างต้นในประเด็นที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

7.2.1 มโนทัศน์ต่อพื้นที่ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และการผลิตสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ที่มีต่อพื้นที่ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แปรเปลี่ยนไปตามอำนาจที่เข้ามาผลิตสร้างความหมายครอบงำพื้นที่ในแต่ละยุคแต่ละสมัย โดยในยุคต้นาก่อนและระหว่างการเข้ามาของพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงพื้นที่แม่เหียะในอันหมายรวมถึงคอกำและเชิงคอกสุเทพ ล้วนแต่เป็นถิ่นอาศัยเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ในตำนานที่กล่าวถึงลัวะในเมืองที่มีชื่อว่า “บุรพนคร” ซึ่งก็คือ บริเวณเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน กับลัวะในป่าคอกที่ห่างความเจริญโดยมีตัวแทนของกลุ่มคือ “ปู่สะย่าสะ” ซึ่งเป็นยักษ์ที่โหดร้าย กินคนเป็นอาหาร ความแตกต่างกันระหว่างพื้นที่ป่าและพื้นที่เมืองในยุคต้นาก่อน อาจก่อให้เกิดความไม่ลงรอยถึงขั้นขัดแย้งกัน จนกระทั่งต้องมีผู้ประสานหรือเชื่อมชุมชนที่แตกต่างเข้ามาอยู่ร่วมกัน ซึ่งก็คือ “พระพุทธศาสนา” อันเป็นชุดความเชื่อประเภทหนึ่งที่ไปครอบคลุมความเชื่อใน “ผี” ของชุมชนในป่าที่ล้าหลัง แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่หมายถึง ความโหดร้าย ป่าเถื่อน ให้กลายเป็นพื้นที่ที่สามารถควบคุมและบริหารจัดการได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยฐานอำนาจอีกประเภทหนึ่งมาค้ำจุนความเชื่อแบบใหม่ ซึ่งก็คือ อำนาจเมืองหรืออำนาจรัฐที่เจริญกว่า ดังที่พบในกรณีพระพุทธเจ้ามาโปรดธรรมปู่สะย่าสะ จนยอมรับและอาราธนาตนเป็นพุทธศาสนิกชน จากนั้นจึงได้ยกระดับเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา และอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมา

ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมกับคติในจักรวาลวิทยาของคนไท/ไต ซึ่งอธิบายโดย Phillip Stott ว่า “ป่า” หมายถึง ความป่าเถื่อน ไร้อารยะ นอกกฎหมาย และห่างไกลอำนาจ ส่วนเมือง หมายถึง อารยธรรม อำนาจ ศูนย์กลาง ความเจริญ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่ราบหรือพื้นที่ทำynnน้ำ โดยพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงป่าเข้ากับเมือง คำสอนในพระพุทธศาสนาทำให้ป่าถูกมองว่าเป็นธรรมชาติ (nature) ที่สามารถนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเมืองได้ แต่พระพุทธศาสนาก็เกิดจากระบบสังคมเมืองที่มีการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนตามอุดมการณ์ศีลธรรมและอำนาจที่มีความเข้มข้นสูงสุดเมื่ออยู่ในเมือง และค่อยๆ ลดลงเมื่อออกไปนอกเมืองจนถึงเขตป่า ซึ่งหมายถึง ศีลธรรมต่ำสุด (Stott, 1991) การปะทะประสานระหว่างอำนาจสองฝ่าย แม้ท้ายที่สุดอำนาจทางพระพุทธศาสนาสามารถครอบงำชุมชนได้ แต่ร่องรอยความเชื่อพื้นถิ่นก็ยังคงอยู่ในปัจจุบันผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงคง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาบ้างก็ตาม

กรณีตำแหน่งที่ตั้งในการสร้างพระธาตุที่อยู่บนคอกหรือที่สูงที่เห็นได้ชัดนั้น เมื่อพิจารณาภูเขาในเชิงสัญลักษณ์แล้ว ส่วนใหญ่จะมีคำอธิบายว่า ภูเขาเชื่อมโยงถึงสวรรค์ เป็นตัวเชื่อมระหว่างดินและฟ้า เส้นตั้งของภูเขาเป็นตัวแทนของทางผ่านจากใต้พิภพขึ้นมายังพิภพและฟ้า การที่ภูเขาจึงเป็นสัญลักษณ์ของจุดที่โลกทั้งสามมาเจอกัน ภูเขาจึงศักดิ์สิทธิ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2534) การก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างบนที่สูง เช่น พระธาตุนบนภูเขา จึงมีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย กรณีนี้ผู้วิจัย

เห็นว่า การสร้างพระธาตุนบอยเปรียบเสมือนจุดยุทธศาสตร์ในการจับจองและครอบครองพื้นที่ โดยตามแนวคิดของ Stott นั้น พิจารณาจากอำนาจรัฐหรือศีลธรรมจะมีความเข้มข้นสูงสุดภายใน ศูนย์กลางอำนาจ คือ ใจกลางเมือง (ซึ่งอาจจะเป็นศูนย์กลางของเจ้านายหรือวัง) แล้วค่อยๆ เบาบางลง และไปสิ้นสุดที่ป่าหรือเชิงดอยที่มีป่าทึบ อันหมายถึง ความป่าเถื่อน ดังนั้น การทำให้ความโหดร้าย ป่าเถื่อนในยุคโบราณ “เชื่อง” ลงได้นั้น อำนาจรัฐหรือกษัตริย์ที่ใช้ในการครอบครองพื้นที่ทาง ภายภาพอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องอาศัยอำนาจครอบงำพื้นที่ทางจิตใจ อันหมายถึง ความเชื่อ และ ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนานั้นเอง

งานวิจัยบางกลุ่มที่พยายามอธิบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่พื้นที่ที่อยู่อาศัยของ ชาวบ้านในป่าว่า เปรียบเสมือนการขยายพื้นที่แห่งความศรัทธาให้แผ่กว้างไพศาลออกไป ด้วยการ ยึดโยงด้วยระบบคติความเชื่อและความศรัทธาเดียวกันของทั้งศาสนสถาน ตลอดจนถึงการอ้าง ดำเนินพระธาตุและพระพุทธรูปเป็นเครือข่ายทั่วดินแดนแถบนี้ (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2548: 11) เช่นเดียวกับความพยายามในการอธิบายว่า แผนที่พระเจ้าเลียบโลกว่า มิใช่อาณาเขตของรัฐ ไม่ได้ แสดงตัวตนแห่งระบบสังคมที่เกี่ยวกับการปกครอง หรือจัดสรรหาผลประโยชน์ระหว่างผู้ถืออำนาจ แห่งรัฐ แต่เป็น “แผนที่” ซึ่งแทนตัวตนของระบบสังคมที่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับอีกมิติหนึ่งของ ชีวิต คือ ความเป็นอยู่และความยึดโยงระหว่างผู้คนในด้านพลังและความมุ่งหวัง (พรพิไล เลิศวิชา และคณะ, 2552: 34-36)

ในส่วนของท่านานพระเจ้าเลียบโลก โดยเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงพระธาตุและพระบาท นั้น มักจะมีการพยากรณ์ถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองในภายภาคหน้า หรือระบุนามผู้ที่สถาปนา พระธาตุโดยตรง พระธาตุจึงเปรียบเสมือนหมุดหมายแห่งเมืองและรัฐ และมักประดิษฐานกลางใจ เมือง หรือบริเวณปริมณฑลของเมืองที่ไม่ห่างจนเกินไป สามารถเดินทางไปได้โดยง่าย ไม่ว่าบนพื้น ราบหรือพื้นที่สูง (เชียรชาย อักษรดิษฐ์, 2548: 74-75) ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้ จึงได้แย้งกับ การศึกษาของพรพิไล เลิศวิชา และคณะ (2552) เนื่องจากในท่านานพระเจ้าเลียบโลก และท่านานปู่ แสะย่าสะ รวมถึงท่านานจามเทวีวงศ์ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการสร้างพระธาตุธาตุนบอยท่านั้น เป็น ความพยายามในการครอบครองพื้นที่ โดยการเชื่อมโยงพื้นที่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการสร้างความชอบธรรมในการครอบงำและควบคุมผู้คนชายขอบ ผ่านการ กล่าวอ้างท่านานพระเจ้าเลียบโลก รวมถึงการผลิตสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อันหมายถึง องค์พระธาตุ ดอยคำ ซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง ในขณะที่เดียวกัน ก็สนับสนุนกรอบแนวคิดการจัดพื้นที่ระหว่างเมืองกับป่า ของ Stott (1991) ว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างศาสนาและพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่อำนาจของเมือง (และผีเมือง) นั้น จะเข้มข้นสูงสุดตรงจุดศูนย์กลางในเวียง แล้วแผ่ขยายไปยังพื้นที่โดยรอบ อำนาจ เหล่านี้จะค่อยๆ ลดความเข้มข้นลงไปตามระยะห่างจากจุดศูนย์กลาง เปรียบดังแสงเทียนที่มีเปลว

เทียนสว่างอยู่ตรงกลาง แล้วย่อยๆ ลดความสว่างลงบริเวณขอบเปลวเทียนและมีดลงไปในที่สุด (Davis, 1984)

อย่างไรก็ตาม การกล่าวอ้างตำนานของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่านี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามเชื่อมโยงชุมชนในป่าเข้ากับอำนาจรัฐที่มีความเจริญสูงกว่า การเล่าเรื่องของชาวบ้านที่เชื่อมโยงพื้นที่ของชุมชนเข้ากับกษัตริย์หรือความศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นอาวุธสำคัญทางสังคมของกลุ่มคนชายขอบ ที่ใช้กล่าวอ้างสิทธิและความชอบธรรมในฐานะผู้เป็นเจ้าของ (ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, 2553: 148) หากวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดพื้นที่ที่สามของ Soja (1996) โดยอธิบายในบริบทของการสร้างพื้นที่ต่อต้าน ซึ่งไม่จำเป็นต้องจำกัดตัวเองให้อยู่ในพื้นที่ “ครอบงำ” หรือพื้นที่ “ต่อต้าน” พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น ตรงกันข้ามเป็นความพยายามในการสร้างนิยามความหมายของพื้นที่ที่เคลื่อนไหว ไหล่ กำกวม ไม่จำกัดตัวเองอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543: 65-99) ลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความพยายามสร้างพื้นที่ของกลุ่มคนชายขอบที่ด้อยอำนาจให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจ และความเป็นอารยะ ในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธความป่าเถื่อน ความล้าหลังหรือด้อยอำนาจของชุมชน การอ้างอิงอำนาจรัฐของชุมชนในป่ากรณีนี้ จึงมิได้หมายความว่า ชุมชนจะยอมสยบต่ออำนาจที่มาจากภายนอกแต่อย่างใด แต่กลับเป็นความพยายามในสร้างอัตลักษณ์แห่งพื้นที่ที่เคลื่อนไหวไปมาระหว่างการครอบงำและการต่อต้านนั่นเอง

จากข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงใคร่นำเสนอกรอบแนวคิดการครอบครองและควบคุมพื้นที่ของรัฐ ผ่านการผลิตสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสถานที่พึ่งเคารพบนพื้นที่สูง เช่น การสร้างพระธาตุ ซึ่งนอกจากจะเป็นความพยายามของกษัตริย์หรือผู้นำเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองผู้คนแล้ว องค์พระธาตุเองยังเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจทางพระพุทธศาสนาซึ่งเชื่อมโยงอำนาจของเมืองหรืออำนาจรัฐในการครอบครองและควบคุมพื้นที่ตามตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ เพื่อใช้ในการจับจองผู้คนซึ่งอาศัยภายในอาณาบริเวณขอบเขตอำนาจรัฐ ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการควบคุมแรงงานบริเวณชายขอบอำนาจรัฐ ให้กลายมาเป็นแรงงานในการผลิต อันหมายถึง การทำการเกษตร ทำไร่ ทำนา ทำสวน การเกณฑ์แรงงานในระบบชลประทาน เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่รัฐที่สามารถควบคุมผู้คนบริเวณชายขอบให้กลายมาเป็นพลเมืองของรัฐในยุคโบราณ เนื่องจากความมั่นคงของพระพุทธศาสนาแล้วสัมพันธ์กับความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจ ส่วนความมั่นคงทางเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความมั่นคงของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากการที่เมืองหรือรัฐใดรัฐหนึ่งสามารถสร้างวัด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองได้ ต้องเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจดี พระมหากษัตริย์กษัตริย์มีอำนาจและพระราชทรัพย์ ไพร่ฟ้าประชาชนจึงจะมีความเป็นอยู่ที่ดี ดังนั้น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมีความสัมพันธ์กับทำเลที่ตั้ง หรือสภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองด้วย (ธีระพงศ์ โพธิ์มัน, 2553: 66-71)

7.2.2 พัฒนาการของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายใต้บริบทของการจัดระเบียบพื้นที่เพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์

อำนาจของประเทศจักรวรรดินิยม เกิดจากความต้องการผลผลิตทางเนื้อไม้ของประเทศตะวันตก โดยเฉพาะไม้สักซึ่งมีมูลค่าสูง โดยแรงงานในการทำไม้ที่นั่นสังกัดบริษัทสัญชาติเดียวกับเจ้าอาณานิคม ที่มีการเคลื่อนย้ายไปตามพื้นที่ที่ได้รับสัมปทาน แต่การกำหนดพื้นที่ป่าไม้ที่สามารถสัมปทานได้นั้น แท้ที่จริงแล้ว คือ การขยายอำนาจรัฐเข้าไปจัดการและควบคุมทรัพยากรเพื่อตอบสนองการสะสมทุนในการสร้างรัฐชาติ ซึ่งหากพิจารณาการเคลื่อนย้ายแรงงานชาวขมุออกจากถิ่นเกิดนั้นอาจมิได้ถูกการใช้กำลังผลักดันไล่ส่งแต่อย่างใด ตรงกันข้าม ชาวขมุน่าจะเต็มใจเดินทางออกจากถิ่นเกิดเพื่อไปแสวงหารายได้เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตจากการรับค่าจ้างจากการตัดไม้แทนการพึ่งพาฐานทรัพยากรในท้องถิ่นแต่เพียงอย่างเดียว

กระบวนการแปลงพื้นที่ธรรมชาติ อันหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ ให้กลายเป็นพื้นที่เรียกว่า capitalized nature นั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจรัฐในการกำหนดขอบเขต จัดระเบียบ เพื่อกำหนดพื้นที่ในการให้สัมปทานป่าไม้ โดยอยู่ในขั้นตอนที่เรียกว่า การปักปันเขต รวมถึงการสร้างนิยามความหมายให้แก่พื้นที่ป่าขึ้นมาใหม่ซึ่งก็คือ ป่าไม้สัก เพื่อให้สัมปทานแก่บริษัทของประเทศเจ้าอาณานิคม ทั้งหมดนี้อยู่ในกระบวนการที่ Vandergeest (1996) เรียกว่า การควบคุมและครอบครองพื้นที่จากภายใน (internal territorialization) ซึ่งมีสาเหตุหนึ่งมาจากความไร้ประสิทธิภาพในการควบคุมการให้สัมปทานป่าไม้สักของเจ้าเมืองในภาคเหนือ รัฐสยามจึงต้องควบคุมการให้สัมปทานด้วยตนเอง โดยมีการตั้งกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2439 อย่างไรก็ตาม ผลจากการกำหนดพื้นที่สัมปทานนี้ กลับทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในป่าของแรงงานชาวขมุกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่ป่าที่ไม่จัดอยู่ในป่าสัมปทานแบบใดๆ ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แรงงานชาวขมุกลุ่มนี้จึงตั้งถิ่นฐานร่วมกับคนที่อยู่มาก่อนในพื้นที่เดียวกันและยังคงมีอาชีพตัดไม้ต่อไป แม้ว่าต่อมาจะยุติการตัดไม้ลงไปเนื่องจากต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าเริ่มลดจำนวนลง แต่ยังคงมีการตัดไม้พื้นส่งขายโรงเผากระเบื้องดินขอ จนกระทั่งมีการประกาศเขตอุทยานฯ ทำให้การตัดไม้พื้นยุติลงทั้งยังส่งผลต่อการยุติการดำเนินกิจการโรงเผากระเบื้องดินที่อีกด้วย

เมื่อพิจารณากระบวนการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ตามกรอบแนวคิดการครอบครองและควบคุมพื้นที่ของ Vandergeest and Peluso (1995) พบว่า เป็นกระบวนการจัดจำแนกพื้นที่ป่าธรรมชาติบนหลักวิชานิเวศวิทยา ซึ่งมีเป้าหมายในการอนุรักษ์ โดยการใช้ประโยชน์สูงสุดและเกิดผลกระทบน้อยที่สุด แต่ชาวบ้านกลับไม่ได้รับสิทธิอันนี้ ดังนั้น เมื่อพิจารณากระบวนการล้อมยึดพื้นที่ป่าส่วนรวมไปเป็นของรัฐ ตามกรอบแนวคิดการสะสมทุนแบบไล่ยึด (accumulation by dispossession) ของ Harvey (2003) เพิ่มเติม จึงอาจนับได้ว่า เป็นกระบวนการผลักดันแรงงานใน

ชุมชนแม่เหิยะในให้ออกจากถิ่นฐานของตนเอง กลายเป็นแรงงานรับจ้างในตัวเมืองเชียงใหม่ อันเป็นจุดเริ่มต้นของความแตกต่างหลากหลายในอาชีพของคนในชุมชนซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าจวบจนปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทุน/ทรัพยากรเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและสร้างความมั่นคงในชีวิตที่มีได้ ยึดติดกับทุน/ทรัพยากรทางธรรมชาติเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป จึงมีความหลากหลายในการใช้และความสามารถในการเข้าถึงทุน/ทรัพยากรที่แตกต่างไปตามแต่ละกลุ่มอาชีพด้วย

ในยุคการพัฒนาสมัยใหม่ โครงการพัฒนาขนาดใหญ่หรือเมกะโปรเจกต์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ โครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี โครงการพืชสวนโลก และส่วนขยายของโครงการซึ่งไม่ได้เกิดขึ้น เช่น โครงการอุทยานช้างและโครงการกระเช้าลอยฟ้า ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางจิตใจ และพื้นที่ทางสังคมเป็นอย่างมาก ปฏิบัติการจัดระเบียบพื้นที่ของรัฐเพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์เกิดการซ้อนทับและถักถักขัดแย้งกันเอง โดยเฉพาะในกรณีของรัฐต้องการพื้นที่ที่สมควรต้องปกป้องเอาไว้ เช่น พื้นที่อนุรักษ์ แต่กลับต้องนำไปใช้ในการพัฒนา จึงต้องนิยามพื้นที่ใหม่ โดยอาศัยเครื่องมือหรือวาทกรรมอื่นมารองรับ พิจารณาได้จากกระบวนการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นหรือ IEE ซึ่งต้องมีผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมสาขาต่างๆ เช่น นิเวศวิทยา ธรณีวิทยา ปฐพีวิทยา วิศวกรรมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ ในการสร้างตัวแบบเพื่อใช้ประเมินความคุ้มค่าของการลงทุนและผลกระทบที่เกิดกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2541) หากเราพิจารณาตามกรอบแนวคิดของ Scott (1998) เห็นได้ว่า การประเมินค่าสิ่งแวดล้อมเป็นรูปแบบหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า simplification and standardization คือ การทำให้เกิดความง่ายและกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน มีการกำหนดรูปแบบ เครื่องมือและหน่วยวัดต่างๆ ที่เอื้อต่ออำนาจรัฐในการจัดระเบียบธรรมชาติ พื้นที่และผู้คน กระบวนการเหล่านี้ต้องอาศัยการถักถักขัดแย้งกันเององค์ความรู้อื่นให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ไม่พัฒนา” เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่และป่าไม้ของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้มองเฉพาะผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ แต่หมายถึง ระบบนิเวศและวิถีชีวิตชาวบ้าน ขณะที่องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของผู้เชี่ยวชาญซึ่งมักจะคำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ โดยอ้างว่าจะช่วยในการพัฒนาประเทศนั้น ได้กลายเป็นแม่แบบในพัฒนา และเป็นเครื่องมือของรัฐในการปกครองและจัดการผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Escobar, 1984: 384-390)

กระบวนการจัดระเบียบพื้นที่เพื่อการพัฒนา จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องมีการผลักดันผู้คนออกจากพื้นที่ ที่เรียกว่า Deterritorialization (Evrard and Goudineau, 2004) พร้อมกันนี้ ยังมีกระบวนการจัดพื้นที่เพื่อการพัฒนา โดยการกำหนดกิจกรรมใหม่ขึ้นในพื้นที่ ซึ่งเรียกว่า Reterritorialization โดยกิจกรรมใหม่ในพื้นที่ ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอันเนื่องมาจากโครงการเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีและพืชสวนโลก อย่างไรก็ตาม มิได้มีเพียงรัฐเท่านั้นที่มีบทบาทในการกำหนดกิจกรรมในพื้นที่ แต่ผู้ปฏิบัติการต่างๆ ตั้งแต่องค์กรระหว่างประเทศ กลุ่มทุน

และผู้คนภายในชุมชนหรือจากต่างถิ่นก็สามารถต่อรองสร้างความหมายในการใช้พื้นที่ได้ (Buch-Hansen, 2003)

การผลักดันผู้คนออกจากพื้นที่และกำหนดกิจกรรมใหม่ขึ้นในพื้นที่ จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน ผู้มีบทบาทหลัก คือ รัฐ ซึ่งมีกลุ่มทุนและกลุ่มการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติอยู่เบื้องหลังนโยบายการพัฒนาเหล่านี้ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งไม่แตกต่างจากรัฐทุนนิยมสมัยใหม่ของประเทศตะวันตกที่เป็นรัฐอรรถประโยชน์นิยม (utilitarian state) โครงการพัฒนาของรัฐจึงมักจะอ้างความชอบธรรมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจว่าเป็นการทำให้ผลประโยชน์ส่วนรวม เป็นการจัดระเบียบพื้นที่สมัยใหม่ที่เรียกว่า “High Modernism” ซึ่งจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการบังคับใช้อำนาจรัฐบาลเบ็ดเสร็จในการบังคับให้ประชาชนเคลื่อนย้ายเข้าไปอยู่ในพื้นที่ที่รัฐจัดไว้เพื่อสะดวกต่อการจัดการเป็นอุดมการณ์ในการพัฒนาของรัฐเพื่อสร้างความทันสมัยที่ Scott เรียกว่า “Authoritarian High Modernism” ซึ่งเป็นการผลักดันผู้คนให้เข้าไปอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็กำหนดกฎระเบียบเพื่อผลักดันให้ชาวบ้านกลายเป็นแรงงาน เพื่อเข้าสู่กระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย (Scott, 1998: 87-102) ในกรณีชุมชนแม่เหิยะใน ชาวบ้านได้กลายเป็นแรงงานในภาคบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพิ่มมากขึ้น แม้จะไม่ใช่แรงงานในระบบการผลิตในภาคการเกษตรอุตสาหกรรมตามคำอธิบายของ Scott แต่ก็เป็แรงงานที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการบริโภคอันเป็นที่มาของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน

ดังนั้น โครงการพัฒนาที่เกี่ยวกับการสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานทั้งหลายที่พบในพื้นที่ชุมชนแม่เหิยะใน เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ ถนนลาดยาง และไฟฟ้าให้กับชุมชนโดยอ้างว่าเป็นการพัฒนานั้น แท้จริงแล้วอาจไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมเสมอไป ตรงข้ามกระบวนการดังกล่าวกลับสนับสนุนให้รัฐมีอำนาจในการควบคุม สอดส่อง ดูแลประชาชนมากขึ้น อันเป็นความพยายามของรัฐในการควบคุมและจัดระเบียบผู้คนในสังคมให้ปกครองได้โดยง่าย แต่ในขณะเดียวกันการดำเนินโครงการพัฒนาของรัฐ และการสร้างระบบสาธารณูปโภคต่างๆ กลับเอื้อให้นายทุนทั้งหลายทั้งหลายสามารถเข้าถึงพื้นที่ที่ชาขอบ อันประกอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คน แรงงาน หรืออะไรก็ตามแต่ที่สามารถนำมาเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจได้สะดวกขึ้น อันก่อให้เกิดการสะสมขั้นแรกสุดของนายทุนได้ (ปวงชน อุณจะนำ, 2555: 129-131)

ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้ จึงสนับสนุนกรอบแนวคิดการครอบครองและควบคุมพื้นที่ของ Vandergeest and Peluso (1995) เช่นเดียวกับการอธิบายการขับไล่ผู้คนออกจากพื้นที่ตามกรอบแนวคิด Deterritorialization ของ Evrard and Goudineau (2004) และการกำหนดกิจกรรมใหม่ในพื้นที่ตามกรอบแนวคิด Reterritorialization ของ Buch-Hansen (2003) โดยกระทำขึ้นเนื่องมาจาก

อุดมการณ์ในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ อันจำเป็นต้องใช้อำนาจรัฐแบบเบ็ดเสร็จในการดำเนินนโยบายโครงการพัฒนา ที่เรียกว่า “Authoritarian High Modernism” (Scott, 1998) และยังเป็นไปตามกรอบแนวคิดการสะสมทุนแบบไล่ยึด (accumulation by dispossession) ของ Harvey (2003) เนื่องจากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ภายใต้กระบวนการไล่ยึดทรัพยากรส่วนรวมนั้น ปฏิบัติการจัดระเบียบพื้นที่เพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของพื้นที่ป่าไม้ ที่ดิน แม่น้ำลำธาร ประเพณี ความเชื่อ และทรัพยากรส่วนรวมประเภทอื่นๆ เพื่อนำไปสร้างระบบสาธารณูปโภคทั้งหลายนั้น แท้ที่จริงเป็นเพียงความพยายามในขยายอำนาจรัฐในการจัดระเบียบพื้นที่ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อันหมายถึง การเปิดพื้นที่โดยการอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่มิใช่คนพื้นเมืองสามารถเข้าถึงทรัพยากรและแรงงานราคาถูกในบริเวณชายขอบ เพื่อนำไปใช้ในการผลิตอันจะก่อให้เกิดการสะสมทุนในขั้นต่อไป (ปวงชนอุณจะนำ, 2555) ดังนั้น วาทกรรมของการพัฒนาและการอนุรักษ์ของรัฐจึงไม่แตกต่างกัน เนื่องจากมีจุดร่วมอยู่ที่การไล่ยึดพื้นที่และทรัพยากรของส่วนรวมเพื่อนำไปเป็นทุนในการผลิตและการบริโภค อันจะก่อให้เกิดการสะสมทุนที่สามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาในระบอบทุนนิยมได้

7.2.3 การผลิตสร้างพื้นที่ของผู้ปฏิบัติการในชุมชนแม่เหียะใน

ภายใต้การพัฒนาและการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นอกจากจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่จิตใจของผู้คนแล้ว ยังเกิดการสร้างพื้นที่ซึ่งอยู่ระหว่างรอยต่อของกระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์เหล่านี้หลายประการ โดย Soja (1996) ได้อธิบายความหมายของพื้นที่ที่สามว่า “พื้นที่ของปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งความคิด เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ และความหมายมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” พื้นที่ที่สามจึงเป็นพื้นที่ที่ถูกผลิตขึ้นมาให้เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ในจินตนาการในเวลาเดียวกัน การพัฒนามโนทัศน์พื้นที่ที่สามนี้ก็เพื่อความพยายามในก้าวพ้นกับดักความคิดแบบคู่ตรงข้ามที่มองสรรพสิ่งเป็นขาว/ดำ, ดี/เลว, มีด/สว่าง เช่น เมื่อมีอำนาจก็ต้องมีการต่อต้าน แต่พื้นที่ที่สามจะปฏิเสธแนวคิดแบบนี้ด้วยการทำให้เส้นแบ่งระหว่างการครอบงำ/การต่อต้าน เกิดความกำกวม พร่าเลือน เลือนไหลไปมาได้ พื้นที่ที่สามปฏิเสธที่จะหยุดนิ่งหรือลงหลักปักฐานกับอัตลักษณ์ ความหมายใดๆ อย่างตายตัว พื้นที่ที่สามไม่จำเป็นต้องอยู่ภายนอกพื้นที่ของอำนาจและการกดขี่ การต่อต้านจึงหมายถึง การไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ (อภิญา เพ็ญพัสกุล, 2543: 85-86)

แนวคิดของ Soja แม้จะช่วยอธิบายปฏิบัติการที่เกิดขึ้นของผู้ปฏิบัติการต่างๆ ได้ แต่ยังขาดความชัดเจนในบางกรณี ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการไปทบทวนกรอบแนวคิดอันเป็นที่มา

ของพื้นที่ที่สาม ซึ่งหมายถึง กรอบแนวคิดการผลิตสร้างพื้นที่ของ Lefebvre (1991) ที่มีหลักในการพิจารณาอยู่ 3 ประการ ดังนี้

1) ปฏิบัติการทางพื้นที่ (spatial practice) เป็นปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจากผู้ปฏิบัติการกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่เกิดในสังคมทุนนิยม

2) ภาพแทนของพื้นที่ (representations of space) หรือกรอบคิดแนวของพื้นที่ (conceptualized space) เป็นพื้นที่ที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มทางสังคมที่มีมุมมองต่อพื้นที่แตกต่างกันไป เช่น นักวิทยาศาสตร์ นักคณิตศาสตร์ นักผังเมือง วิศวกร เป็นต้น

3) พื้นที่เชิงภาพตัวแทน (representational space) เป็นพื้นที่จริงที่มีการเข้าไปอาศัยผ่านการเชื่อมโยงจินตภาพกับสัญลักษณ์เข้าด้วยกัน เป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกันระหว่างพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางความคิดซึ่งบางครั้งไม่สามารถบรรยายหรือแสดงแทนด้วยภาพหรือสัญลักษณ์ได้ (Lefebvre 1991: 36-49)

สิ่งที่ Lefebvre พยายามอธิบาย คือ เขาต้องการที่จะเข้าใจว่า พื้นที่ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมาแบบใด ทั้งในด้านของแนวคิดและรายละเอียดของเนื้อหา ซึ่งหมายความว่า พื้นที่ที่อยู่ในตำแหน่งของผู้ปฏิบัติการมีบทบาทอย่างไรในการสร้างหรือปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม (Rendell and others, 2000) คำอธิบายในเรื่องภาพแทนของพื้นที่ และพื้นที่เชิงภาพตัวแทนนั้นค่อนข้างชัดเจนเป็นที่เข้าใจได้ แต่ปฏิบัติการทางพื้นที่นั้น Lefebvre ไม่ได้อธิบายไว้ว่าปฏิบัติการของใคร เป็นของคนที่มีความเหนือกว่าที่ทำการควบคุม หรือเป็นของผู้ด้อยอำนาจที่มักจะทำการต่อต้าน แต่อย่างน้อยความพยายามในการสร้างคำอธิบายเรื่องปฏิบัติการทางพื้นที่ของ Lefebvre แสดงให้เห็นว่าภายในระบบสังคมมีทั้งการควบคุมบังคับและการปฏิบัติตาม คำอธิบายเรื่องปฏิบัติการทางพื้นที่ที่ชัดเจนขึ้น ปรากฏอยู่ในงานเขียนของ Michel de Certeau (1988) ที่มีชื่อว่า “The Practice of Everyday Life” ที่อธิบายว่า ปฏิบัติการทางพื้นที่ที่เกิดขึ้นในลักษณะ “ยุทธวิธี” (Strategies) และ “กลยุทธ์” (Tactics) โดยยุทธวิธีเป็นกระบวนการที่ผู้มีอำนาจกระทำหรือปฏิบัติเพื่อการผลิตสร้างและควบคุมพื้นที่ ส่วนกลยุทธ์เป็นปฏิบัติการของผู้ไร้อำนาจในการปรับใช้ หรือปรับเปลี่ยนการควบคุมพื้นที่เหล่านั้น (De Certeau, 1988: 30)

ยุทธวิธีและกลยุทธ์จึงเป็นปฏิบัติการทางอำนาจหรือวิธีการปฏิบัติต่ออำนาจที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำไปอธิบายในการใช้และควบคุมพื้นที่ในแบบหนึ่ง หรือการต่อรองและต่อต้านอำนาจในอีกแบบหนึ่ง ดังนั้น ปฏิบัติการทางพื้นที่ที่เกิดขึ้นในชุมชนแม่เหิระใน จึงมีความหลากหลายและแปรผันไปตามชุดของวาทกรรม และปฏิบัติการที่แต่ละกลุ่มผู้ปฏิบัติการนำไปใช้ในพื้นที่ ผู้ปฏิบัติการหรือผู้ปฏิบัติในช่วงเวลาหนึ่งอาจเป็นเพียงผู้ท้าทายหรือผู้ต่อต้าน

แต่อีกช่วงเวลาหนึ่งอาจเป็นผู้ควบคุมหรือผู้ครอบงำ ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่พบในพื้นที่จริงหลายกรณี โดยมีประเด็นถกเถียงดังต่อไปนี้

1) การผลิตสร้างพื้นที่ที่ตอบโต้ว่าททกรรมการอนุรักษ์ ในกรณีของพื้นที่ป่าสวนสมเด็จพระยาอันเกิดจากการฟื้นฟูพื้นที่จากที่เคยเป็นที่โล่งไร้ต้นไม้ ให้กลายเป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ จึงเปรียบเสมือนการสร้างพื้นที่อนุรักษ์ขึ้นมาต่อรองกับรัฐ แม้แต่รัฐเองก็ยังยอมรับ เป็นกระบวนการของกลุ่มผู้ปฏิบัติการที่เป็นชาวบ้านซึ่งอาจเรียกได้ว่า แทบทุกคนล้วนมีส่วนการผลิตสร้างพื้นที่ขึ้นมาตอบโต้กระบวนการอนุรักษ์ของรัฐ แต่ก็เป็นการตอบโต้ภายใต้ชุดวาทกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ของรัฐเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่น่าสนใจ คือ การกล่าวอ้างกับสิ่งที่เปรียบเทียบภาพแทนในการอนุรักษ์ คือ สถาบันกษัตริย์ ทำให้วาทกรรมด้านของชาวบ้านดูมีน้ำหนัก สามารถตอบโต้วาทกรรมการอนุรักษ์ของรัฐได้ ส่วนการสร้างพื้นที่ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ เช่น การทำแนวกันไฟ แม้ชาวบ้านอาจจะเห็นว่า เป็นการสร้างความร่วมมือกับรัฐและกลุ่มองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ต่อรองระหว่างกลุ่มที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน (อจลรา รักยุติธรรม, 2553) หากแต่มองอีกมุมหนึ่ง พื้นที่แห่งความร่วมมือในการอนุรักษ์นี้ อาจกลายเป็นการครอบงำชุมชนที่เรียกว่า “เทคโนโลยีทางอำนาจขึ้นใหม่” ที่รัฐใช้ครอบงำชุมชน เพื่อเป็นการรักษาอำนาจในการจัดการป่าของรัฐ ทั้งยังเป็นการควบคุม สอดส่อง ดูแลชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าอีกด้วย (สุรินทร์ อันพรม, 2554)

นอกจากนี้ ยังพบประเด็นที่น่าสนใจในกรณีของการสร้างฝ่ายชะลอความชุ่มชื้น อันเป็นพื้นที่ที่เป็นภาพแทนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ซึ่งเชื่อกันว่า ช่วยสร้างความชุ่มชื้น และคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ป่า โดยกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างพื้นที่อนุรักษ์แบบใหม่นี้ แม้มิได้คัดค้านการสร้างฝ่ายเหล่านี้ แต่มีการตั้งข้อสงสัยต่อความเหมาะสมของการสร้างฝ่ายในแต่ละแห่ง เนื่องจากผลลัพธ์ที่ได้นั้นตรงข้ามกับการเป็นพื้นที่อนุรักษ์ กรณีนี้พบว่าเป็นการวิพากษ์วาทกรรมการอนุรักษ์ของรัฐและสถาบันกษัตริย์โดยตรง จึงเป็นการสร้างพื้นที่โต้ตอบด้วยการชุบชื้นนิทาเพื่อสลายความชอบธรรมของวาทกรรมหลักที่ Scott (1986) เรียกว่า “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (Weapons of the Weak)

2) การผลิตสร้างพื้นที่ที่ตอบโต้ว่าททกรรมการพัฒนา พบในการทำประชาพิจารณ์ของโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยแม่เหิยะน้อย ที่ชาวบ้านแม่เหิยะในเข้าร่วมเวทีดังกล่าวเพียงสี่สิบกว่าคน ทั้งที่เป็นโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนค่อนข้างมาก แต่เมื่อพิจารณาในอีกมุมหนึ่งพบว่า ชาวบ้านเลือกที่จะไม่ปะทะกับอำนาจรัฐที่เข้าครอบงำโดยตรง แต่มีกลยุทธ์ของการตอบโต้ในแบบที่เรียกว่า “วางเฉย” ไม่ให้ความร่วมมือ ไม่เข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปหากโครงการพัฒนานั้นไม่สอดคล้องกับพื้นที่ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน หรือไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในพื้นที่นั้น ตรงกับข้อสรุปจาก

การศึกษาของ Neumann (1992) กรณีการจัดการอุทยานแห่งชาติ Arusha ใน Tanzania ซึ่งมีข้อคิดว่าการอนุรักษ์และการพัฒนานั้น แท้ที่จริง คือ สัญญาของการครอบครองและควบคุมพื้นที่ของชาวยุโรปเหนือพื้นที่ที่ธรรมชาติและสังคมแอฟริกัน การจัดแบ่งพื้นที่และควบคุมการใช้พื้นที่อย่างเข้มงวดอาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ดังนั้น แทนที่ชาวบ้านจะช่วยกันดูแลป้องกันการล่าสัตว์ป่า แต่กลับเพิกเฉยไม่ยอมให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ กระทั่งหันไปร่วมมือกับกลุ่มที่ละเมิดกฎหมาย ส่งผลให้ในอดีตที่ผ่านมาหลายสิบปีการจัดการอุทยานแห่งชาติแห่งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

3) การควบคุมผู้คนผ่านการผลิตสร้างพื้นที่/พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ในกรณีประเพณีเลี้ยงดงหรือเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะที่ชาวบ้านทั้งตำบลแม่เหียะร่วมกันจัดขึ้นเองมาตั้งแต่อดีต แต่ในปัจจุบันกิจกรรมนี้เทศบาลเมืองแม่เหียะเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในพิธีเฉพาะในวันเลี้ยงดงเท่านั้น ทั่วๆ ที่เป็นพิธีอันเก่าแก่ มีความสำคัญต่อท้องถิ่นค่อนข้างมาก มีผู้เข้าร่วมชมพิธีอย่างล้นหลามทุกปี อาจนับได้ว่า เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญประจำปี เป็นที่เชิดหน้าชูตาให้แก่เทศบาลเมืองแม่เหียะอีกกิจกรรมหนึ่ง พิธีกรรมนี้ จากเมื่อก่อนที่ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด แต่ในปัจจุบันกลับถูกแย่งยึดไปโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีการนำเสนอผ่านสื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์ ที่ช่วยสร้างภาพให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รักษาประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่น สื่อมวลชนเองก็ต้องการนำเสนอประเพณีในมุมมองที่แปลกใหม่สู่ชาวบ้านต่างพื้นที่ (องค์ บรรณาน, 2555)

หากพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดการสะสมทุนแบบไล่ยัดของ Harvey (2003) จะพบว่าท้ายที่สุดแล้วรัฐ (ท้องถิ่น) ซึ่งเปรียบเสมือนผู้พิทักษ์รักษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ต่อไป แท้ที่จริงแล้ว คือ ความพยายามควบคุมผู้คนผ่านการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยทำให้พิธีกรรมกลายเป็นสินค้าสำหรับการบริโภคนักท่องเที่ยวบริโภค อันเป็นการตอบสนองกลุ่มทุนธุรกิจด้านการท่องเที่ยว โดยร่วมมือกับสื่อในการโฆษณาเชิญชวนให้ผู้คนไปเยี่ยมชมพิธีกรรมนี้ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าต้องมีการจับจ่ายใช้สอยในด้านที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยว ส่งผลให้นอกจากกลุ่มทุนธุรกิจที่เกี่ยวข้องจะได้ประโยชน์แล้ว รายได้จากการจัดเก็บภาษีก็จะย้อนไปยังรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลายเป็นงบประมาณในการสวดส่องดูแลผู้คนและควบคุมพื้นที่มากขึ้น ขณะที่ชาวบ้านทำได้เพียงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ซึ่งปัจจุบันมีชาวบ้านต่างถิ่นเข้ามาร่วมแบ่งสรรพื้นที่ประเพณีเพิ่มขึ้น ดังนั้น พื้นที่ของชาวบ้านแม่เหียะในจึงถูกเบียดขับออกไปเหลือเป็นพื้นที่เศรษฐกิจชายขอบเล็กๆ เท่านั้น

4) การช่วงชิงพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนแม่เหียะในกำลังกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวใกล้เมืองที่เริ่มเป็นที่รู้จัก เนื่องจากเกิดร้านอาหารและเครื่องดื่มประเภทกาแฟกำลังเปิดบริการเพิ่มมากขึ้น บางแห่งมีบรรยากาศที่ร่มรื่นเย็นสบาย มีลำธารไหลผ่าน เป็น

จุดเด่นที่นักท่องเที่ยวแสวงหา อีกทั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่เพียงไม่ถึงสิบกิโลเมตร จึงมีผู้เข้าไปใช้บริการเป็นจำนวนมาก จนเริ่มเกิดความขัดแย้งกับคนในชุมชนแม่เหิยะใน เนื่องจากร้านค้าดังกล่าวนี้ได้ไปปรับปรุงพื้นที่สาธารณะของชุมชนในบริเวณที่เรียกว่า “ปากถ้ำ” ไปใช้ประกอบธุรกิจของทางร้านเอง โดยมีการกล่าวอ้างว่า ได้รับการยินยอมจากคนในชุมชน แต่อันที่จริงเป็นการยึดแย้งพื้นที่ส่วนรวมไปใช้เป็นของส่วนตัว ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ผู้ปฏิบัติการที่เป็นชาวบ้าน ซึ่งเคยถูกทุนยึดแย้งพื้นที่ไปเนื่องจากมีที่ดินอยู่ติดกัน มีการปรับตัวตอบโต้ในระดับที่อาจเรียกได้ว่า ทดเทียม สมน้ำสมเนื้อกัน คือ ได้กลายเป็นกลุ่มทุนที่เข้าไปใช้พื้นที่ร่วมกัน ทั้งสายน้ำ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูมิทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม เนื่องจากเป็นทุน/ทรัพยากรอันโดดเด่น จึงมีสร้างมูลค่าเพิ่มในการใช้พื้นที่ด้วยการปรับปรุงเป็นร้านอาหารที่ตั้งอยู่ติดกัน ความขัดแย้งของสองกลุ่มทุนจึงเป็นเพียงขั้นเริ่มต้น ซึ่งในอนาคตอาจมีความขัดแย้งเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ได้

ส่วนในพื้นที่อื่นพบว่า มีร้านอาหารและเครื่องดื่มเปิดบริการใหม่อีกห้าแห่ง โดยมีสามแห่งเป็นร้านอาหารที่มีลักษณะคล้ายกัน คือ ตกแต่งอย่างง่ายๆ ในบรรยากาศที่แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติอันร่มรื่น ซึ่งล้วนแต่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้คนเข้าไปใช้บริการ จึงเกิดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เรียกว่า “tourist enclave” ซ้อนหรือผุดขึ้นมาใหม่ท่ามกลางวงล้อมของชุมชนเก่าที่ยังมีลักษณะเป็นชนบท (Chusak Wittayapak, 2010) ซึ่งมีความแตกต่างกันเล็กน้อย ตรงที่การเกิดขึ้นของพื้นที่ท่องเที่ยวหลวงพระบางนั้น เกิดขึ้นท่ามกลางภูมิทัศน์ชนบทที่ทำการเกษตรผลิตทั้งหลายจึงถูกดูดซับไปยังพื้นที่ท่องเที่ยวใจกลางเมืองหลวงพระบาง ขณะที่ชุมชนแม่เหิยะในเป็นชุมชนในป่าที่ไม่ได้ทำการเกษตรเป็นหลัก การดูดซับผลิตผลการเกษตรจึงมาจากพื้นที่อื่นซึ่งอยู่รอบๆ ชุมชนแม่เหิยะใน โดยเฉพาะการดูดซับผลิตผลการเกษตรจากบริเวณรอบตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งยังคงเป็นพื้นที่การเกษตรเช่นเดียวกับเมืองหลวงพระบาง

ในขณะเดียวกัน การเกิดขึ้นของพื้นที่ท่องเที่ยว กลับเป็นการแบ่งแยก/กีดกันทางพื้นที่ (space segregation) ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านออกจากกัน เนื่องจากหากพิจารณาแล้ว อาจจะมีย่านท่องเที่ยวบางคนที่ต้องการแสวงหาความเป็นชนบทท้องถิ่นที่อยู่กลางท่ามกลางธรรมชาติ แต่ก็ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในเฉพาะพื้นที่ในร้านอาหารเท่านั้น (ชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2554) ขณะที่ชาวบ้านเองแทบไม่มีใครเลยที่จะเข้าไปใช้บริการร้านอาหารเหล่านี้ ส่วนร้านเองก็อาศัยภูมิทัศน์ธรรมชาติเป็นเสมือนสินค้าดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาใช้บริการ โดยให้ผลตอบแทนคืนแก่ชุมชนน้อยมาก และบางแห่งกลับสร้างปัญหาให้กับชุมชนอีกด้วย

พื้นที่ของชุมชนแม่เหิยะใน อันเป็นทั้งพื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในปัจจุบันนี้ จึงกำลังเผชิญกับการเข้ามายึดแย้งพื้นที่ส่วนรวมและช่วงชิงภูมิทัศน์อันเป็นทรัพยากรส่วนรวมโดยกลุ่มทุน เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตัวกลุ่มทุนเอง สิ่งเหล่านี้มีสาเหตุหนึ่งมาจาก

นักท่องเที่ยวที่ต้องแสวงหาธรรมชาติ โดยไม่สนใจชีวิตผู้คนและสิ่งแวดล้อมรอบข้าง จึงเป็นปัญหาหนึ่งของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่กำลังเกิดขึ้น ณ ชุมชน แม่เหียะในในปัจจุบัน ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างระเบียบเพื่อการใช้พื้นที่ร่วมกันระหว่างชุมชน ทู่น นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม

ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้ จึงสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดการผลิตสร้างพื้นที่ (The Production of Space) ของ Henri Lefebvre (1991) และกรอบแนวคิดพื้นที่ที่สาม (Thirdspace) ของ Edward Soja (1996) รวมถึงการอธิบายปฏิบัติการทางพื้นที่ของ Michel de Certeau (1988) ที่เรียกว่า “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน” (The Practice of Everyday Life) ที่สามารถใช้อธิบายปฏิบัติการทางพื้นที่ของผู้ปฏิบัติการที่มีอำนาจมากกว่า ต่อผู้ปฏิบัติการที่มีอำนาจน้อยกว่า เช่น รัฐและกลุ่มทุน ซึ่งใช้ “ยุทธวิธี” (Strategies) ในการผลิตสร้างและควบคุมพื้นที่และภูมิทัศน์ธรรมชาติอันเป็นของส่วนรวมของชุมชนเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุน และการบริหารจัดการพื้นที่ของหน่วยงานของรัฐและรัฐส่วนท้องถิ่น ในขณะที่ผู้ปฏิบัติการที่มีอำนาจน้อยกว่า เช่น ชาวบ้าน แรงงานรับจ้าง เกษตรกร และกลุ่มคนชายขอบ จะใช้ “กลยุทธ์” (Tactics) ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางพื้นที่ โดยทั้ง 4 กรณีนี้ เราจะพบว่า กลยุทธ์การตอบโต้เพื่อปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่จากชาวบ้านและคนชายขอบ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการที่มีอำนาจน้อยกว่า กระทำต่อรัฐและกลุ่มทุนซึ่งมีอำนาจมากกว่า ผู้ค้อยอำนาจจึงมิได้เป็นผู้ถูกระทำเพียงฝ่ายเดียว แต่สามารถปรับเปลี่ยนไปเป็นผู้กระทำได้ในหลายกรณี ตรงกับข้อสรุปของสันต์ สุวัจฉารักษ์ (2549) ที่อธิบายว่า ผู้มีอำนาจหรือรัฐต้องการควบคุม รักษาความเรียบร้อย ความทันสมัย ขณะที่ผู้ไร้อำนาจพยายามที่จะรื้อและทำลายโครงสร้างอำนาจ พื้นที่จึงเป็นผลลัพธ์ของปฏิบัติการ และเป็นผลผลิตแห่งการเอาชีวิตรอดของคนไร้อำนาจ ในขณะที่ผู้ปฏิบัติการกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคม สื่อมวลชน และนักท่องเที่ยว ก็ล้วนแต่เข้ามามีส่วนในปฏิบัติการผลิตสร้างพื้นที่ชุมชนแม่เหียะในขึ้นมาใหม่ทั้งสิ้น

7.3 ปัญหาและอุปสรรค

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้ แม่ผู้วิจัยจะพยายามสร้างระเบียบและเครื่องมือเพื่อช่วยให้งานวิจัยบรรลุผลตามกำลังและความสามารถของผู้วิจัยแล้วนั้น แต่ยังพบข้อบกพร่องที่สมควรนำคิดไปทบทวนเพื่อการปรับปรุงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องให้บรรลุผลและสะท้อนความเป็นจริงให้ขึ้นหลายประการ ดังนี้

1) ข้อมูลพื้นฐานชุมชน เนื่องด้วยชุมชนแม่เหียะในยังมีสภาพเป็นเพียงห้อมบ้านหนึ่งที่ขึ้นอยู่กับบ้านป่าจี้ หมู่ที่ 3 ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนจึงไม่มีข้อมูลพื้นฐาน

เป็นของตนเอง ผู้วิจัยจึงจัดเก็บรวบรวมฐานข้อมูลเหล่านี้ขึ้นมาเอง แม้จะเป็นชุมชนขนาดเล็กแต่ก็ใช้เวลามากเนื่องจากคนส่วนใหญ่มักไม่ค่อยอยู่บ้าน อย่างไรก็ตาม หลังจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงน่าจะทำให้นักวิจัยท่านอื่นสามารถใช้ข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้ต่อยอดงานวิจัยในพื้นที่ได้

2) ความคลาดเคลื่อนทางสถิติ แม้จะเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแต่ก็ใช้ข้อมูลทางสถิติช่วยในการวิเคราะห์โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ จึงเกิดปัญหาเนื่องจากข้อมูลที่เป็นตัวเลขนั้นชาวบ้านมักไม่จำหรือไม่ทำบัญชีไว้ ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ง่าย ผู้วิจัยจึงต้องสอบถามในส่วนที่เกี่ยวข้องแล้วให้ชาวบ้านประมาณค่าด้วยตัวเอง ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้

3) ความเห็นของกลุ่มตัวอย่าง การทำวิจัยในชุมชนที่ขัดแย้งกันเองหรือขัดแย้งกับรัฐ ความคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์จึงมักจะเป็นความคิดเห็นเฉพาะตัวบุคคล จึงไม่สามารถนำไปใช้เป็นตัวแทนของคนทั้งชุมชนได้ แม้กระทั่งคนที่มีแนวคิดเดียวกัน แม้หลายเรื่องจะมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันก็ยังคงมีความแตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อย การจัดกลุ่มความคิดเห็นจึงทำได้ลำบากพอสมควร โดยเฉพาะหากต้องการค่าทางสถิติไปแสดงในรูปของแผนภูมิหรือแผนภาพ ถ้ากรอปรคำถามไม่รัดกุมพออาจทำให้ข้อมูลด้อยคุณภาพและไร้ประโยชน์ ทำให้เสียเวลาในการทำวิจัยเพิ่มขึ้น

7.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการเข้าไปทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่แม่เหียะในเป็นเวลาถึงสองปี ผู้วิจัยจึงมีความคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานชิ้นนี้คงจะมีประโยชน์ต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบ้างไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ยังมีประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับนโยบายในการพัฒนาพื้นที่หลายประเด็น ซึ่งใคร่ขอเสนอไว้ 5 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การศึกษาเกี่ยวกับการผลิตสร้างและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กรณีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ และตำนานที่เกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ แม้จะมีผู้วิจัยหลายท่านได้ทำการวิจัยไปบ้างแล้ว แต่การศึกษาสถานภาพ บทบาทในปัจจุบันของผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องในการทำพิธีดังกล่าว ยังไม่มีผู้ให้ความสนใจมากนัก ดังนั้น หากมีการศึกษาเชิงวิพากษ์ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการรื้อฟื้นและสืบต่อประเพณีที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่เชียงใหม่และหัวเมืองภาคเหนือทั้งหลาย แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วพิธีกรรมเหล่านี้จะกลายเป็นเพียงเวทีการแสดงทางวัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อธุรกิจการท่องเที่ยว แต่อย่างน้อยการทำให้คนในท้องถิ่นได้หันเข้ามาศึกษาและมีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นด้วยกัน

ประการที่สอง การศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เศรษฐกิจบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่น อาจมีหลายประเด็น แต่ที่น่าสนใจที่สุดมีอยู่สองประเด็น ประเด็นแรก คือ การผลิตปูนจากหินเผา และประเด็นที่สอง คือ การผลิตกระบือองค์ดินขอและอิฐมอญ โดยศึกษาเชิง

ประวัติศาสตร์การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจทั้งสองรูปแบบนี้ ล้วนเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนในเมืองเชียงใหม่มาแต่อดีต ทั้งยังช่วยให้เราเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คน ตัวเล็กๆ แต่หลากหลายที่เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตและจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าทั้งสองประเภทไปสู่ ผู้บริโภคในหลายพื้นที่ ทำให้เราสามารถเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบนฐาน ทรัพยากรที่นับวันจะลดน้อยลง

ประการที่สาม การศึกษาเกี่ยวกับการผลิตสร้างและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ท่องเที่ยว อาจจะมีส่วนซ้ำซ้อนกับประการแรก แต่เนื่องจากชุมชนแม่เหิยะนี้เป็นชุมชนกลางป่าที่ภาครัฐ ยังให้คำจำกัดความว่า เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ กิจกรรมในพื้นที่จึงถูกกำหนดด้วย กฎระเบียบอุทยานแห่งชาติ ดังนั้น การศึกษาเพื่อการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกื้อประโยชน์ ต่อทั้งชุมชน ไม่เกิดการทำลายธรรมชาติ และเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐและนักท่องเที่ยว น่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่ตอบสนองความ ต้องการของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน อันจะเป็นต้นแบบในการสร้างความร่วมมือให้กับชุมชนที่อยู่ใน ป่าแห่งอื่นๆ ทั่วประเทศไทยได้ในอนาคต

ประการที่สี่ บทบาททางเพศสภาพที่มีส่วนสำคัญในการผลิตสร้างพื้นที่หลายประเภท ตั้งแต่พื้นที่การพัฒนา พื้นที่การอนุรักษ์ พื้นที่ทางเศรษฐกิจ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น แม้ว่างาน ของผู้วิจัยชิ้นนี้จะ ไม่เจาะลึกในประเด็นเพศสภาพ และมีงานวิจัยเกี่ยวกับเพศสภาพในทำนองนี้มา นานแล้ว แต่ผู้วิจัยเห็นว่า การศึกษาบทบาทของเพศหญิงหรือเพศทางเลือกอื่นๆ ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วม ในการผลิตสร้างพื้นที่ หรือการปรับเปลี่ยนบทบาท สถานะในพื้นที่แต่ละประเภท ยังคงมีความ น่าสนใจและอาจจะมีประโยชน์ต่องานวิจัยด้านสตรีศึกษาบ้างไม่มากก็น้อย

ประการสุดท้าย เนื่องด้วยตระหนักว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ในอีกมุมหนึ่ง คือ พื้นที่ทาง สังคมการเมืองประเภทหนึ่งที่ทำกร “ผลิตสร้าง” และ “ผลิตซ้ำ” ให้แก่ชาวแม่เหิยะในและชุมชน คนตัวเล็กๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ทั้งหลาย อาจเป็นข้อเสนอแก่ผู้มีอุดมการณ์ในการปกป้อง รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งหลายว่า จะเป็นพระคุณอย่างยิ่งหากท่านจะนำ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไปศึกษาและทำการสังเคราะห์ให้สามารถนำไปพัฒนาเป็นนโยบายที่ปฏิบัติได้ จริงในพื้นที่ โดยมีความสมดุลระหว่างการพัฒนาคูณภาพชีวิตประชาชน การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิทธิในการจัดการทรัพยากรของคนในท้องถิ่น ที่อำนวยให้เกิดการ แลกเปลี่ยนความรู้และสร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่างๆ ทางสังคม อันจะเป็นการสร้างสังคม แห่งความรู้และความร่วมมือ เพื่อลดข้อขัดแย้งที่มีต่อกันลงได้ในที่สุด